

Уляна МОВНА

МАТРИМОНІАЛЬНІ КЕРОМАНТИЧНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНОК

Здійснене спеціальне дослідження матримоніальних керомантичних практик українок. Встановлено, що у святвечірніх, новорічних, щедровечірніх, купальських та андріївських дивінаціях актуалізувались різновекторні символічні функції воску. Воскова свічка, якій споконвічно притаманна символіка світла, виступала проекцією вогню як чоловічого первня, пов'язанного, перш за все, зі сферою еротичних відносин, а також аналогом, ритуальним еквівалентом людського життя та потужним магічним оберегом.

Ключові слова: віск, керомантия, матримоніальний, дивінації, українки.

© У. МОВНА 2016

Віск та воскові свічки виступали невід'ємним компонентом мантики, зокрема календарних дівочих ворожінь щодо визначення майбутньої долі — святвечірніх, новорічних, щедровечірніх, купальських, андріївських. Історична тяглість побутування в українців керомантичних практик простежується у відомих нам джерелах принаймні з XVI ст., зокрема у «Листі до Георгія Сабіну про жертвоприношення та поганство давніх прусів, лівонців та інших сусідніх народів» Яна Малецького вміщено таке красномовне свідчення: «Ці народи мають віщунів, які, закликаючи бога, лиють на воду розплавлений віск і за тими знаками або образами, що утворилися під час виливання, віщують про те, що їх запитують» [50, с. 151]. Розповсюдженість ворожінь за допомогою воску в Україні XIX ст. та їх збереженість до XX ст. включно фіксує як профільна етнографічна література, так і кращі зразки художньої. Так, поет-романтик Л. Боровиковський в баладі «Маруся» ліричними засобами відтворив таємничу атмосферу новорічних дівочих матримоніальних ворожінь за участю воску:

*Звечора під Новий год
Дівчата гадали...
Віск топили на жарку
І з водою в черепку
Долю виливали... [17, с. 41]*

Різдвяно-водохресні свята

Святий вечір. Лемкині, задмухавши свічку після завершення Святвечірньої трапези, за напрямом диму визначали, з якої сторони чекати нареченого: в якому напрямку піде дим, в той бік дівчина піде заміж [8, арк. 72; 18, с. 21]. Юнки з Підляшшя на Багатий вечір ліпили з воску тоненькі й маленькі свічки, які використовували у шлюбній магії. Запаливши і поставивши їх рядком на столі, дивилися чия свічка згорить першою, та дівчина першою й вийде заміж; чия ж свічка згасне, тій дівчині ще довго доведеться чекати омріяного заміжжя [64, с. 72]. Буковинські гуцулки на Святий вечір практикували наступне ворожіння зі свічками: опівночі роздягнута дівчина запалювала дві свічки, встановлені поруч перед дзеркалом, й розчісуючи волосся, очікувала побачити у ньому сподіваного «князя» [32, с. 289].

Новий рік. Напередодні Нового року лемкині в цебрик з водою опускали дві скіпки із запаленими свічечками. Воду злегка збовтували. Якщо свічки сходилися, це віщувало, що дівчина вийде заміж за свого обранця [29, с. 6]. Аналогічно на «Свічки» (святі

вечори, які тривали від Різдва до Водохреща), ворожили дівчата зі свічками і на Поліссі. Так, на Волинському (с. Рокита Старовижівського р-ну, сс. Тур, Здомишль Ратнівського р-ну, околиці Шацька) та подекуди Житомирському Поліссі (с. Гошів Овруцького р-ну) у передноворічний вечір у визначеній наперед хаті дівчата збиралися задля ворожіння зі свічками про майбутню долю, які тут же й виготовляли. Окрім того, сукали одну велику спільну свічку, яку вранці несли до церкви і встановлювали перед образами. Кожна дівчина робила по дві маленькі свічки і закріплювала їх у двох воскових човниках («чишках», «чашченках»). У дерев'яні ночовки наливали воду, туди опускали свічки у човниках і запалювали. Збовтавши воду, спостерігали, чи зійдуться («поцілуються») свічки: у такому разі молоді поберуться вже цього року. Коли свічки розійдуться — не одружаться цього року або взагалі не будуть у парі [13, арк. 28—29; 9, арк. 21—22; 25, с. 35—36; 59, с. 67; 33, с. 7]. Проектування як самих свічок, так і їх поведінки на воді на долі конкретних хлопця та дівчини відзначали самі інформанти: «*На Рожество колотили свічки з воску. Одну девкою назовуть, другу хлопцем. Як вони зійдуться, як вони підійдуть одна до другої, говорять жениця*» [63, с. 209] (с. Річиця Ратнівського р-ну Волинської області).

Мантичні дії зі свічками здійснювали і дівчата Берестейщини, які перед Новим роком сукали свічки й запаленими пускали їх на воду. Погасивши свічку, за напрямом диму прогнозували розташування місця майбутнього заміжжя [15, с. 153]. Українки Херсонщини під Новий рік практикували наступний спосіб керомантії — у тарілку з водою лили розтопленний віск, з якого утворювались чудернацькі фігури, за якими дівчата намагалися розгадати власне майбутнє [16, с. 354].

Щедрий вечір. Цього дня на теренах Волинського Полісся був повсюдно поширений звичай «колотити свічки». Напередодні дівчата, кожна окремо, сукали з воску невеликі свічки (одну або кілька) і ліпили стільки ж мініатюрних мисочок. На Щедрець усі збирались у хаті однієї з подруг. Наливали воду в дерев'яні коновочки і починали ворожіння. Кожна з учасниць пускала на воду по дві мисочки із запаленими свічками, які символізували її та омріяну пару, і починала пальцями хвилювати воду. Якщо мисочки сходилися («поцілувалися»), то це означа-

ло, що й у житті дівчина і парубок зійдуться докупи, якщо ж ні, то сподіватись на прихильність долі не доводилось [34, с. 55].

Відомий представник української міфологічної школи К. Сосенко, намагаючись виявити земні корені міфу (уособлення і обоження атмосферних явищ, небесних світил), тобто, описати його зміст у термінах солярних та метеорологічних явищ, з приводу різдвяних дівочих ворожін з воском висловив продуктивне і сьогодні, на нашу думку, дослідницьке міркування: «Містерія виливання гарячого розтопленого воску на зимну воду цікава з точки зору сотворення світа, бо вона дуже нагадує переливання води через полум'я і злуку води з вогнем» [61, с. 55]. Тобто, згідно міфологічної концепції трактування першопочатків життя на Землі, небесний Вогонь служить первісним знаком життєдайної та цілющої енергії Сонця, що разом з Водою народжує Всесвіт (макрокосм), а воскова свічка, якій споконвічно притаманна символіка світла, виступає проекцією вогню. Це трактування семантики вогню виглядає цілком прийнятним і з сучасних позицій, оскільки виявлений міфологічною школою солярно-міфологічний пласт символів нині є одним із важливих міфологічних кодів.

Дівочі дивінації з розтопленим воском були відомі не лише українцям, а й їхнім найближчим сусідам — полякам, у яких після Вільної вечері дівчата лили віск на воду і з утворених фігурок ворожили про майбутнє. Якщо вилилося щось подібне до старого чоловіка, це означало, що дівчина вийде заміж за вдівця; якщо ж — чоловік з рукою на музичному інструменті, доля поєднає дівчину з музикантом [72, s. 215]. На слушну думку сучасних дослідників, лиття воску у Вігільний вечір підкреслювало поминальний («задушковий») характер цієї обрядової дії, оскільки в цей час до світу живих «вривався» час *sacrum*, тобто момент відкриття засвітів, з яких могли прибувати небезпечні сили. Але якщо магична практика була виконана з дотриманням усіх необхідних обрядових вимог, можна було з «того» світу очікувати на прихильність і отримати гарантію успішності докладених зусиль. Умовою успішності дій, що викликають плідність, завжди був контакт зі смертю й сприяння з боку померлих [75, s. 48].

Івана Купала. На свято Івана Купала, що є піком літа, днем літнього сонцестояння, найвищого розквіту життєвих сил природи, припадає активна фаза ді-

вочих матримоніальних ворожінь за участю воскових свічок. Свого часу ще М. Максимович підкреслював, що стрибання через вогонь і купання у воді — два основні обряди на святі Купала, котрі символізують літнє очищення вогнем і водою. Вогонь і вода — дві стихії, першоелементи світобудови і саме вони зветься Царем-вогнем і Царицею-водою [45, с. 101]. Тобто, користуючись сучасною науковою мовою, можна висновувати, що вода як прокреативна та катартична субстанція, за визначенням «жіноча» стихія, кореспондувала у купальській обрядовості з очисним вогнем, чоловічим первнем, що фігурував у різних іпостасях, зокрема й у вигляді свічок. Семантика купальського вінка, пущеного із палаючою свічкою на воду, пов'язана перш за все зі сферою любовних (еротичних) відносин, оскільки він виступає прямою метафорою кохання (любов-вогонь, палаюче від пристрасті серця). А гарантією успіху особистого зв'язку, що отримував подальший розвиток та остаточну реалізацію в шлюбній царині (забезпечення фертильності молодят), була лише виконана у правильний спосіб магічна практика, в обрядово визначені терміни встановлений контакт з потойбіччям, наслідком яких ставала очікувана прихильність хтонічних сил, дієва допомога агенту ворожіння з боку померлих родичів-предків.

Інтенсивно ритуально забарвлена практика пускання на воду віночків із квітів з прикріпленими до них восковими свічечками була поширеною на Івана Купала по всій Україні. У це свято дівчата за пущеними вінками зі свічками судили про власне майбутнє:

*Ой там дівочки
Пускали віночки.
Усі віночки поплили,
А мій потонув:
Мабуть мій миленький
Мене позабув [48, с. 259].*

Буковинські дівчата купальської ночі збиралися біля озера чи ставка, плели вінки й пускали їх на воду. На кожному вінку світилося по одній свічечці. Існувала прикмета — чий вінок швидше припливе до берега, та дівчина вийде заміж першою. А якщо свічка згасне — це було недоброю ознакою, віщуванням майбутньої біди або й смерті [19, с. 256]. Подібно й на Одещині на свято Івана Купала дівчата на річці пускали за течією вінки зі свічками: пристане до свого берега — вийде заміж у рідному селі,

приб'ється до протилежного — чекай сватів з чужого села [42, с. 74].

Середня Наддніпрянщина теж була тереном неабиякого поширення дівочих ворожінь за участю запалених свічок на вінках, пущених за водою. Так, на Переяславщині (Київщина) дівчата запалювали свічки й пускали вінки плисти за водою. Існувала наступна ворожба: якщо вінок гарно пливе і свічка горить, то дівчина вийде заміж, а якщо крутиться на місці — чекатиме наступного року. Якщо вінок відпливе далеко й пристане до берега, то в той край дівчина піде заміж [22, с. 201]. Ще П. Чубинський описав типове наддніпрянське купальське ворожіння з вінком та свічкою: спливши вінок («вільце»), дівчата брали воскові свічки, йшли з ними до води, де прив'язували до вінка так, щоб вони могли стояти, запалювали їх і пускали вінок на воду. Чия свічка згасне першою, та дівчина помре раніше від інших [67, с. 53]. Широке побутування в минулому дівочих купальських дивінацій за допомогою віночків із запаленими на них свічками зафіксовано нами на Черкащині (сс. Хильки, Сотники Корсунь-Шевченківського р-ну, сс. Прохорівка, Леплява, Попівка, Таганча, Яблунів Канівського р-ну, сс. Драбівці, Маркизівка, Бубнівська Слобідка, Бубнів Золотоніського р-ну) [3, арк. 27, 79; 6, арк. 3]. Тут переважно плели лише один вінок (для себе): його або просто пускали на воду зі свічкою, або клали на дощечку, а на ній посередині вінка встановлювали запалену свічку. Про його подальшу долю виконавиці ворожби судили на підставі доволі прозорих мисленневих аналогій: якщо вінок попливе і не втоне, а свічка горітиме, то дівчина вийде заміж; якщо вінок крутиться, отак буде крутити життя його власницею; якщо потоне або загасне свічка, це вважалося лихою прикметою (до смерті чи важкої хвороби); якщо віночки хлопця і дівчини спливуться до купи, то молоді у житті будуть вкупі; до якого берега пристане вінок, у той край доведеться піти у заміжжя. Локальною особливістю с. Сотники Корсунь-Шевченківського р-ну було встановлення на купальських віночках, що їх пускали за водою, по 4 свічечки. Тривалість горіння свічок символізувала й була прямо пропорційною триванню людського життя: якщо вони довго горіли, то відповідно довгим буде життя дівчини, яка пускала вінок, а коли швидко згасли, то вона довго не житиме, помре [3, арк. 79].

Іноді юнки пускали за течією по два віночки із запаленими свічками, які символічно проектувалися на саму виконавицю обрядодії та її коханого. Саме так чинили у ніч на Купала лемківські дівчата, котрі пускали на річку відразу по два віночки зі свічками [18, с. 21; 60, с. 157]. Аналогічно мешканки Волинського Полісся ворожили на дранках — тонких дощечках у формі квадрата, на яку клали вінок, а всередині запалювали свічку. Кожна дівчина пускала на воду дві дранки і загадувала одну на себе, а другу — на хлопця. Якщо дощечки зійдуться на воді, дівчина вийде заміж за свого обранця; якщо ж свічка погасне, її власник/власниця помре [14, арк. 103]. Буковинки наступним чином тлумачили поведінку вінків: якщо вони пливли в парі, то поберуться й молоді, а коли врозтіч — їм не судилося бути разом. Коли ж один з віночків відірвався від іншого і пристав до берега, то шлюбу або не буде взагалі, або ж він виявиться нещасливим. Якщо дівчина не мала пари, то пускала на воду один вінок і спостерігала: у який бік він попливе, з того боку виглядатиме омріяного судженого [31, с. 52, 58]. Ворожіння з вінками за участю свічок було відоме й на теренах Надсяння: тут вважалося, коли вінці зійдуться до купи, то молоді будуть разом, а як ні, то не судилося [2, арк. 31]. Аналогічно на Поділлі дівчата плели вінки, збиралися ввечері біля ставка і пускали вінки на воду, прикріпивши до них запалені свічки. Якщо вінок пливе добре і свічка горить, то дівчина цього року вийде заміж. Якщо крутиться на місці, ще дівуватиме. Якщо вінок відпливе далеко і пристане до берега, то з цієї сторони належить очікувати нареченого [46, с. 30]. Купальська ніч була сприятливим моментом для дівочих шлюбних ворожінь за участю свічок і на Слобожанщині. Тут також пускали на воду вінки з запаленими свічками, які мали плисти за водою. Якщо вінок гарно пливе з запаленою свічкою, то дівчина швидко вийде заміж, а якщо крутиться на місці, їй ще доведеться дівувати. Якщо ж вінок відпливе далеко і пристане до берега, то дівчина піде туди заміж. Вогонь купальської свічки володів значними чарівними властивостями, тому несприятливою з матримоніальної точки зору прикметою вважалося, коли свічка погасне, оскільки «чия свічка довше горить, та швидше заміж вийде» [66, с. 256; 30, с. 95]. Психологічним базисом описаних ритуальних дій виступала звичайна асоціація ідей за схожістю, проста аналогія, зовнішня подібність, конвергенція ознак, відповідність місця і

часу, які й визначають сутність актів імітативної магії, що видаються її практикам достатньою підставою для утвердження їх результативності.

У деяких етнографічних районах України (Полісся, Волинь, Середня Наддніпрянщина, Південь) вінками зі свічками чи самими свічками прибирали купальське дерево. Так, волинське Купайло прикрашали не лише рослинами і цукерками, а й запаленими свічками — символами дівочої долі, яка виявлялась при його пусканні на воду [74, с. 176; 37, с. 276; 63, с. 113]. На теренах Центрального Полісся (с. Левків Житомирського р-ну, с. Бобринця Ємільчинського р-ну, с. Новопіль Черняхівського р-ну, с. Бежи Коростенського р-ну, с. Зеремля Баранівського р-ну Житомирської області) одягали Купайло з дерева й чіпляли свічки до гілок, а тоді пускали на річку і ворожили — чия свічка найдовше горить, та дівчина найшвидше вийде заміж [36, с. 181; 63, с. 433—434; 38, с. 356; 51, с. 149]. Подібно чинили й на Середній Наддніпрянщині: задалегідь дівчата плели маленькі віночки, що їх пускатимуть на воду, а потім сукали свічки з воску. Хлопці вирубували купайлицю («гільце»), дівчата квітчали її, ліпили на неї свічки і вішали маленькі віночки зі свічками. Згодом усі здіймали з купайлиці віночки зі свічками, кожен свого, разом пускали на воду й дивилися на напрям їх руху. Ворожили таке: в який бік поплив вінок, в той край дівчина вийде заміж. Якщо вінок дівчини спливеться з хлоп'ячим, та пара побереться. А чий вінок стоїть чи крутиться на місці, той не одружиться. Найгірше, коли вінок потоне, оскільки його власник помре [39, с. 375, 380; 3, арк. 27]. Засвіченими восковими свічками прибирали купальське гільце і на Херсонщині, а тоді пускали віночки з ними на воду, передбачаючи, в який бік попливе вінок, туди й дівчина вийде заміж [52, с. 39].

Св. Андрія. У контексті святоандріївських дівочих ворожінь популярною магічною дією виступало виливання воску, мета якого — встановити термін і місце заміжжя та розчаклувати таємничу особу майбутнього чоловіка. Ворожіння здебільшого виконувалися на вечорницях напередодні Андрія, куди вервечкою сходилися дівчата. На Південній Лемківщині ці вечорниці звалися «вечурки» і проводилися у «кудельній хижі». Поширеним мантичним методом було лиття розтопленого воску на холодну воду через дірку в ключі. При цьому промовляли:

*Андрію, Андрію,
Вуєк на тебе ліву,
Дай ся ми дузнати,
Кого буду мати* [20, с. 165].
(с. Смільник Гуменської округи Словаччини).

Аналогічною технікою виливання воску крізь дірку в ключі послуговувалися й закарпатські лемкині, щоб дізнатися про місце майбутнього одруження і заможність гіпотетичного обранця [26, с. 74]. Співставлення техніки виконання андріївських дивінацій на Лемківщині з поширеними на Ряшівщині [55, с. 444], наочно засвідчує їх ідентичність. Ф. Ржегорж, зафіксувавши дівоче ворожіння з Галицької Лемківщини за обрисами застиглого у воді гарячого воску прочитувати майбутнє [77, с. 368], нічого, на жаль, не повідомив власне про його технологію.

Гудулки надавали перевагу ворожінням за участю горіхових шкаралупок, пущених зі свічками на воду в посудині. Зустріч обох свічок (дівчини і легіня) — запорука щасливого одруження [1, арк. 13; 40, с. 301]. Аналогічного змісту магічна дія занотована П. Чубинським та іншими дослідниками на Волині [65, с. 259—260; 54, с. 254]. Так само за допомогою розтопленого воску і горіха ворожили на воді дівчата з Одещини. У шкаралупу горіха вставляли вкорочені свічки, запалювали і клали їх в миску з водою, примовляючи: «Горішок, горішок, ти попливи до того берега, де мій милий живе». До якого імені (їх писали на папері і розставляли навколо) горіх пристане, з таким іменем буде майбутній чоловік (с. Стрюкове Миколаївського р-ну) [41, с. 30]. Аналогічне ворожіння із закріпленням воскових свічок на горіхових шкаралупах, що їх пускали на воду, було відоме українкам Буковини. При цьому дівчата примовляли: «Вогнику, вогнику, червона ватронька, скажи, вогнику, щирю правдоньку: чи мій милий мене любить, чи кохає? Якщо любить, то зійдися, а не любить — розійдися» [47, с. 204]. У дивінаціях цього типу запалена свічка виступала уособленням людського життя, символом дівочої долі, а зустріч двох свічок покликана навіки поєднати два люблячі серця у нерозривне ціле. Тотожна семантика притаманна поширеній на Холмщині обрядодії, під час якої виливали на холодну воду розплавлений віск з мисочки та палаючої свічки. Загадавши ім'я дівчини і хлопця, виконавиці спостерігали чи зійдуться до купи два шматочки воску [56, с. 266].

Андріївські ворожіння за участю воску були поширеними й на Поліссі, де дівчата пускали на воду свічки

(с. Вереси Житомирського р-ну Житомирської області) [12, арк. 94]. Наступний вид поліського ворожіння зі свічками зафіксовано етнографами ще в середині XIX ст. З воску виготовляли дві малі свічечки, задумавши собі з них пару — ритуальних відповідників хлопця і дівчини. До цих свічечок доробляли з воску мисочки і уткнувши в них запалені свічечки, пускали в миску з водою й спостерігали, чи вони зійдуться, доки згорять. Якщо так, то задумана пара побереться, а якщо розійдуться і згорять, то з пари не вийде подружжя [21, с. 328; 35, с. 78]. Дівчата практикували мантичні дії й за допомогою хліба і свічки: «Якось на воду хлібець і свечечка, чи вони сплинуться вместе? То кідають окремо, а це дівчина про своє задумає, да воно плаває і спливеться. Навіють човничка, посередині свечку і пустят. Вона пустит на його і себе, а воно тоді як спливаєється, то вони поженяться, так ворожили» [11, арк. 347]. Андріївські вечорниці на Західному Поліссі у вигляді молодіжних гулянь з ворожбою звалися «свічками». Тиждень наперед дівчата обходили хати пасічників й збирали віск, з якого потім ліпили чашкоподібні човники із вставленими на денці восковими свічками. Посеред хати, де збиралась молодь на «свічки», ставили ночви з водою, у яких хлібець і дівчина з протилежних кінців пускали свої човники назустріч одне одному. Якщо човники сходилися, це пророкувало їх швидке одруження (сmt. Шацьк Волинської області) [10, арк. 21]. Мешканки Берестейщини старшого покоління ще сьогодні пригадують андріївські ворожіння, на яких виготовляли мисочки з воску і встановлювали на них свічки, які згодом «колотили» [15, с. 419]. На Рівненщині в ніч на Андрія влаштувалась ворожба з восковими чашечками, пущеними на воду, з пампушками із встановленими у них восковими свічками, а також із виливанням на воду розтопленого воску, щоб дізнатися рід занять майбутнього чоловіка. Вилита фігурка корабля вказувала на матроса, худоби — на селянина, ножа — на коваля [28, с. 79—80]. За формою вилитих з воску фігурок визначали свою майбутню долю і волинянки: якщо віск набував вигляду вінка, дівчина вийде заміж [35, с. 79].

Подібні до поліських ворожіння, пов'язані із визначенням професії майбутнього чоловіка, що базувалися на виливанні гарячого воску на холодну воду у мисці, були розповсюдженими на Поділлі. Віск застигав, набираючи химерних обрисів, за подобою яких виконавиці намагалися відгадати фах суджено-

го. Якщо віск вилився у формі музичного інструменту, то дівчина побереться з музикою, у вигляді тварини — з селянином, в обрисах будинку — з урядовцем. Мешканки Підгаєччини здійснювали наступні спроби відгадати дівоче щастя: якщо вилитий віск укладався як вінок, дівчина швидко вийде заміж, у подобі коня, наречений приїде з сусіднього села, у вигляді хреста, дівчину чекає близька смерть [53, с. 72]. В околицях Тульчина (Вінниччина), коли форма воску, вилитою на воду в мисці, скидалася на батіг, дівчину очікував шлюб з хліборобом, а якщо на молоток — з ковалем [35, с. 79]. На Тернопільщині побутував наступний різновид ворожіння зі свічками та розтопленим воском: запалену свічку прикріплювали до стелі (чи одвірка) полум'ям донизу, а під неї підставляли миску з холодною водою. Полум'я розтоплювало свічку, тому краплини воску спадали на воду, супроводжували відповідними звуками. Якщо звук падаючої на воду краплини воску подібний до слова «під», дівчина вийде заміж, якщо до слова «чекай», вона змушена буде чекати омріяного заміжжя ще рік [70, с. 70; 76, с. 137]. Різні види мантичних дій з воском продовжують побутовувати у подолян і сьогодні — виливання краплин воску на воду, пускання горіхових шкаралуп зі свічками на воду, підпалення паперових кульок над свічкою [44, с. 37].

На Бойківському Підгір'ї (Дрогобицький р-н Львівської області) на Андріїв вечір кожна дівчина засвічувала свою свічку. Потім дівчата зливали віск у тарілку з холодною водою, який застигав. Дівчина, яка розумілася на ворожінні, за фігурками, що вилилися, тлумачила долю гадальниці. А ще в кімнаті горіла одна свічка, у металевому горняті топився церковний віск. Його виливали на холодну воду, а як остиг, віск прикладали до світла свічки. Тінь на столі визначала дівчині долю. Іноді до зволока чи стінки прикріплювали свічник, віск скапував у воду, а дівчина примовляла:

*Прийди, прийди —
Я чекаю
Тої весни,
Бо кохаю...
Не прийдеши — змарнію,
Прийдеши — звеселію.
Тебе залоскочу,
Бо заміж хочу [24, с. 286—287].*

Серед мешканок Прикарпаття та Закарпаття розповсюдженим було ворожіння за тінню вилитою з

воску зображення, піднесеного до світла, внаслідок чого на стіні з'являвся силует судженого («щоб з полум'я взнати, з якого боку сватача чекати») [43, с. 46; 57, с. 429]. На відміну від лемкинь та бойкинь, місцеві дівчата-відданиці здебільшого не примовляли до вилитою воску, а мовчки чекали присуду долі і сповнення власного майбутнього.

На Покутті дівчата ворожили не лише встановлюючи свічки у мисці з водою й колотячи їх, аби зіткнулися між собою, що означало швидке заміжжя [23, с. 273], а й за допомогою розкладених на столі хустки, персня, свічки та «косиці» (квітки). Кожній дівчині по чергово зав'язували очі і впускали до кімнати. Вона підходила до столу і брала один з розкладених предметів: як перстень, то вийде заміж, як квітку, то буде далі дівувати, а хустку, то «покриється», як свічку, то помре [58, с. 9]. У цьому ворожінні за аналогіями насамперед актуалізувалась семантика свічки як неодмінного похоронного атрибуту, вона виступала в ролі провісника неблаганної смерті.

На теренах Середньої Наддніпрянщини окрім традиційного способу дівочого ворожіння виливати топлений віск на воду, бажаним результатом якого було набуття воском подобу вінка, що вказувало на швидке заміжжя його виконавиці [68, с. 54] локально в Корсунь-Шевченківському р-ні Черкаської області занотовано існування наступного гадання на Андрія — в хаті збиралися дівчата, які на столі перед дзеркалом ставили свічку й запалювали її, щоб побачити у свічаді віддзеркалене обличчя майбутнього чоловіка [3, арк. 18; 7, арк. 52], оскільки люстро як предмет, здатний відображати не лише видимий світ, а й невидимий, а також майбутнє, наділений особливою надприродною силою.

Матримоніальні андріївські ворожіння зі свічками характерні не лише для української народної традиції. У минулому польки на тарілочках з воску поміщали шматочки «сточка» і запаленими пускали у великій мисці на воду, злегка її збовтуючи. З того, чи свічки, що символізують хлопця та дівчину, зійдуться до купи чи віддаляться одна від одної, ворожили щодо їх майбутнього співжиття. Також лили розтоплений в ложці віск на воду і прогнозували з утворених шматочків воску, що саме зустріне дівчина на своїй життєвій дорозі — лицаря (чоловіка), хрест (монастир), труну (смерть), квітку чи вінок (подаліше дівування) [73, с. 401]. Магічна практика виливання воску з приводу

«андрейкового» вечора ще досі існує у поляків, по-збавлена, однак, давніх семантичних значень.

На теренах Західної України дівчата практикували наступну любовну дивінацію з воском — у вогонь кидали заліплену шматком воску нитку з одягу хлопця, якого прагнули причарувати. Ці дії супроводжувалися замовлянням-порівнянням, в якому серце юнака ототожнювалося з розтопленим воском: «Щоб тебе так за мною пекло, як пече вогонь той віск! Щоб твоє серце за мною так топилось, як топиться той віск, і щоб ти мене тогді покинув, коли найдеш той віск!» [55, с. 443—444; 27, с. 1]. Подібно на Слобожанщині поширення набули магичні дії приворотного змісту з використанням воску. Магію дії (запалення на столі воскової свічки) доповнювала магія слова-замовляння: «Щоб ото так твоє серце палало за мною, як оцей огонь палає. Як оця свічка тане, так щоб і серце твоє розтануло. І щоб ти мене тоді покинув, як оцей віск найдеш» (с. Глинське Ізюмського р-ну Харківської області) [30, с. 83]. Віск у цьому контексті виступає аналогом людського (у даному випадку парубочого) серця, що тане від кохання. Оскільки тануча свіча рівноцінна людському життю, яке тане, а серце еквівалентне «емоційному», «душевному» життю, то м'який і горючий віск осмислюється як емоційне, «сердечне» буття людини [49, с. 260]. У наведеному замовлянні фігурує й образ вогню, оскільки любов — це вогонь, що палає. Порівняння з вогнем у любовних замовляннях пов'язано з існуванням дифузного нерозчленованого уявлення про любов як могутню стихію вогню, гомогенністю кохання і вогню як рівноцінних, рівних за силою одухотворених істот, на які можна вплинути у бажаному для себе напрямку, вступивши з ними в безпосередній вербальний контакт. Подібні любовні ворожіння, результативність яких ґрунтувалась на беззаперечній вірі в силу симпатичної магії, характерні не лише для представниць українського, а й польського етносу [71, с. 223].

Ритуальна роль воску яскраво відображена у мантиці, зокрема календарних любовних дивінаціях (святвечірніх, новорічних, щедровечірніх, купальських, андріївських). У згаданих обрядодіях актуалізувалися різновекторні символічні функції воску — воскова свічка, якій споконвічно притаманна символіка світла, виступала проекцією вогню як чоловічого первня, пов'язаного, перш за все, зі сферою еротичних відносин, оскільки він виступає прямою метафорою кохан-

ня, а також аналогом, ритуальним еквівалентом людського життя та потужним магичним оберегом. Матримоніальні керомантичні дивінації були в умовах традиційного суспільства і неможливості самостійно реалізуватися в сімейно-шлюбній сфері певною підміною реальних дій щодо влаштування майбутнього, віртуальним чинником впливу на свою подальшу долю, яка у представників традиційного типу мислення завжди залежала від прихильності чи ворожості до людини хтонічних сил, дієвої допомоги агенту ворожіння з боку померлих родичів-предків внаслідок виконаної у правильний спосіб магичної практики, в обрядово визначені терміни встановленого контакту з потойбіччям. Історична тяглість побутування керомантичних практик в українців простежується принаймні з XVI століття.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (Далі: ІН НАНУ). — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 435.
2. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 559.
3. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 577.
4. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 593.
5. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 600.
6. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 594. *Горошко Л.* Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Канівського р-ну Черкаської області (польові матеріали 2009 р.).
7. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 587. *Горошко Л.* Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської області (польові матеріали 2008 р.).
8. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 317. Звіт про роботу наукової експедиції з 13 по 30 червня 1984 р. (Закарпаття). Звіт Ю. Климця.
9. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 257в. Етнографічна експедиція на Полісся у 1980 р. Звіт Л. Боцонь.
10. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 251в. Матеріали етнографічної експедиції на Полісся. 1979 р. Звіт Л. Боцонь.
11. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 88. Матеріали науково-дослідних робіт за 1999 р. з теми «Народне харчування». Матеріали зібрала і опрацювала Н. Боренько. — Львів, 2000.
12. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 280а. Матеріали наукової етнографічної експедиції на Полісся. 1981 р. Звіт Л. Боцонь.
13. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 257д. Наукова експедиція на Полісся 1980 р. Звіт Л. Боцонь.
14. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 304. Наукова експедиція на Полісся у 1983 р. Звіт Ю. Климця.
15. *Аркушин Г.* Голоси з Берестейщини (Тексти) / Г. Аркушин. — Луцьк, 2012.

16. Бессараба *И.В.* Матеріали для етнографії Херсонської губернії / *И.В. Бессараба*. — Петроград, 1916. — 568 с.
17. Боровиковський *М.* Маруся / *М. Боровиковський* // Українські поети-романтики. Поетичні твори. — Київ: Наукова думка, 1987. — 592 с.
18. Бугера *І.* Звичаї та вірування Лемківщини / *І. Бугера*. — Львів, 1939. — 38 с.
19. Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів. — Чернівці: Рута, 2006. — 383 с.
20. Вархол *Й.* Дівочі ворожіння в часі зимового сонцестояння / *Й. Вархол* // Науковий збірник МУК у Свиднику. — Пряшів, 1988. — № 15. — Ч. 1. — С. 163—171.
21. Возняк *М.* Народний календар з Овруччини 50 рр. XIX ст. в записі Михайла Пйотровського / *М. Возняк* // Древліани: збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. — Львів, 1996. — Вип. 1. — С. 291—335.
22. Воропай *О.* Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / *О. Воропай*. — Київ: Оберіг, 1991. — Т. 2. — 447 с.
23. Гандзюк *Р.* Угорники. Нарис з історії села від найдавніших часів до сьогодення / *Р. Гандзюк*. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. — 464 с.
24. Грушак *А.* Волоща — отча земля: історико-етнографічний нарис / *А. Грушак*. — Дрогобич: Відродження, 2001. — 455 с.
25. Дмитренко *А.* Продукти бджільництва в обрядовому житті Волині і Полісся: воскова свічка / *А. Дмитренко* // Етнічна історія народів Європи. Традиційна етнічна культура слов'ян. — Київ, 1999. — С. 35—39.
26. Довгун *А.* Андрія / *А. Довгун* // Наш родний край. — Тячево, 1926. — № 4. — С. 73—75.
27. Ефименко *П.* Сборник малороссийских заклинаний / *П. Ефименко*. — Москва, 1874. — 70 с.
28. Доманицький *В.* Народний календар у Ровенському повіті, Волинської губернії / *В. Доманицький* // Матеріали до української етнології. — Львів, 1912. — Т. 15. — С. 62—89.
29. З історії та культури лемків // Наше Слово. — Варшава, 1979. — № 13. — С. 6.
30. Коваль *О.В.* Нововодолазькі голосники-2: фольклорні, етнографічні, історико-краєзнавчі розвідки / *О.В. Коваль, Т.П. Коваль*. — Харків: СПДФО Бровін *О.В.*, 2011. — 278 с.
31. Кожолянко *Г.* Свята літнього календарного циклу / *Г. Кожолянко* // Берегиня. — Київ, 2010. — № 2. — С. 41—69.
32. Козарищук *В.* Із буковинських карпатських гір / *В. Козарищук* // Наука. — Відень, 1890. — № 5. — С. 285—295.
33. Кондратович *О.* Весілля на Поліссі / *О. Кондратович*. — Луцьк: Надстир'я, 1996. — 110 с.
34. Кондратович *О.* Народний календар Волинського Полісся від свята до свята / *О. Кондратович*. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. — 200 с.
35. Копержинський *К.* Календар народної обрядовості новорічного циклу / *К. Копержинський* // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. — Київ, 1929. — Вип. 3. — С. 14—98.
36. Кравченко *В.* Вогонь. Матеріал зібраний на Правобережжі / *В. Кравченко* // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. — Київ, 1927. — Вип. 1/3. — С. 147—181.
37. Кравченко *В.* Етнографічний нарис (про Волинь) / *В. Кравченко* // Древліани: збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. — Львів, 1996. — Вип. 1. — С. 257—278.
38. Кравченко *В.* Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини / *В. Кравченко*; упоряд. *О. Рубан*. — Київ, 2009. — Т. 2. — 640 с.
39. Кримський *А.* Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного / *А. Кримський*. — Черкаси: Вертикаль, 2009. — 438 с.
40. Кутельмах *К.* Календарна обрядовість / *К. Кутельмах* // Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. — Київ: Наукова думка, 1987. — С. 286—302.
41. Кушнір *В.Г.* Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський район) / *В.Г. Кушнір, Н.О. Петрова, В.М. Поломарьов*. — Одеса: СМІЛ, 2010. — 392 с.
42. Кушнір *В.Г.* Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20—80-ті рр. XX ст.) / *В.Г. Кушнір, Н.О. Петрова*. — Одеса: Гермес, 2008. — 256 с.
43. Лепкий *Д.* На св. Андрія / *Д. Лепкий* // Зоря. — Львів, 1882. — № 3. — С. 46—47.
44. Макаренко *С.* Динаміка змін традиційних обрядів вечорниць на Тернопільщині / *С. Макаренко* // Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць. — Київ, 2011. — Вип. 35. — С. 33—41.
45. Максимович *М.* Дні та місяці українського селянина / *М. Максимович*. — Київ: Обереги, 2002. — 189 с.
46. Маховська *С.* Календарні звичаї та обряди села Теперівка Деражнянського району Хмельницької області / *С. Маховська* // Берегиня. — Київ, 2010. — № 52. — С. 24—32.
47. Мойсей *А.* Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / *А. Мойсей*. — Чернівці: Друк Арт, 2008. — 320 с.
48. Ніч під Івана Купала // Зоря. — Львів, 1892. — № 13. — С. 259—260.
49. Новикова *М.* Коментар / *М. Новикова* // Українські замовляння. — Київ: Дніпро, 1993. — С. 199—306.
50. Нудьга *Г.* «De Russorum, Moscovitarum et Tartarorum»... / *Г. Нудьга* // Жовтень. — Львів, 1976. — № 10. — С. 145—152.
51. Орел *Л.* Етнографічні матеріали, зібрані від переселенців Житомирського Полісся у жовтні-грудні 1995 р. / *Л. Орел* // Джерела до української етнології. Матеріали польових досліджень. — Київ: Задруга, 2011. — Вип. 1. — С. 138—153.

52. *Осадчий Т.И.* Щербановская волость Елисаветградского уезда Херсонской губернии. Историко-этнографическое и хозяйственно-статистическое описание / Т.И. Осадчий. — Херсон, 1891. — 92 с.
53. *Папіж В.* Деякі релігійні обряди і звичаї Підгаєччини / В. Папіж // Підгаєцька земля: історично-мемуарний збірник. — Детройт, 1980. — С. 69—103.
54. *Петришин М.* Звичаї та обичаї і рокові свята в Угнові / М. Петришин // Угнів та Угнівщина: історично-мемуарний збірник. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1960. — С. 253—258.
55. *Плотникова А.А.* Воск / А.А. Плотникова // Славянские древности: этнолингвистический словарь. — Москва, 1995. — Т. 1. — С. 442—444.
56. *Рижик Є.* Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя / Є. Рижик // Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження. — Київ: Родовід, 1997. — С. 251—269.
57. *Рубіш Ф.* Великі Лучки: історико-етнографічне дослідження / Ф. Рубіш, В. Чучвар-Рубіш. — Ужгород: Патент, 2007. — 508 с.
58. *Савчук М.* Від Пилипівки до Говіння / М. Савчук. — Коломия: Вік, 2003. — 109 с.
59. *Семенюк Л.* Народна обрядова творчість Шацького поозер'я / Л. Семенюк. — Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 2012. — 200 с.
60. *Скуратівський В.* Кухоль меду / В. Скуратівський. — Львів: Гердан Графіка, 2000. — 303 с.
61. *Сосенко К.* Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера / К. Сосенко. — Львів, 1928. — 349 с.
62. *Сумцов Н.* Культурные переживания / Н. Сумцов // Киевская старина. — Киев, 1889. — Т. 24. — С. 665—684.
63. *Толстая С.* Полесский народный календарь / С. Толстая. — Москва: Индрик, 2005. — 600 с.
64. Традиційне весілля українців. Унікальні записи кінця XIX — 20—40-х років XX століття / упоряд. В. Борисенко. — Київ: Стило, 2012. — 192 с.
65. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. Чубинским. — Санкт-Петербург, 1872. — Т. 3. — 486 с.
66. Українські східнослов'янські говірки: сучасні діалектні тексти / упоряд. К.Д. Глуховцева та ін. — Луганськ: вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2011. — 424 с.
67. *Чубинський П.* Календарь народных обычаев и обрядов / П. Чубинский. — К.: Музична Україна, 1993. — 80 с.
68. *Чубинський П.* Мудрість віків. Українське народознавство у творчій спадщині П. Чубинського / П. Чубинський. — Київ: Мистецтво, 1995. — Кн. 2. — 224 с.
69. *Щурат В.* Людські фігурки з воску / В. Щурат // ЗНТШ. — Львів, 1919. — Т. 128. — С. 217—219.
70. *Bayger J.* Powiat Trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny / J. Bayger. — Lwów, 1899. — 319 s.
71. *Biegeleisen H.* U kolebki. Przed oltarzem. Nad mogiłą / H. Biegeleisen. — Lwów, 1929. — 572 s.
72. *Ciszewski S.* Lud rolniczo-górnicy z okolic Slawkowa w powiecie Olkuskim / S. Ciszewski // ZWAK. — Kraków, 1886. — Т. 10. — С. 187—336.
73. *Gloger Z.* Rok polski w życiu, tradycji i pieśni / Z. Gloger. — Warszawa, 1900. — 407 s.
74. *Kopernicki I.* Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materiałów zebranych przez Z. Rokossowską we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiąhelskim / I. Kopernicki // ZWAK. — Kraków, 1887. — Т. 11. — С. 130—228.
75. *Leńska-Bąk K.* Obrzędowa funkcja miodu / K. Leńska-Bąk // Literatura Ludowa. — Wrocław, 2006. — № 4/5. — С. 31—48.
76. *Opacki J.* Andrzejki podolski / J. Opacki // Znicz Podola. — 1936. — № 9/10. — С. 137—138.
77. *Řehoř F.* Kalendářik z národního života Lemkův / F. Řehoř // ČČM. — Praha, 1897. — Sv. 4. — С. 353—375.
78. *Wolski K.* Bartnictwo i pasiecznictwo dorzecza Sanu w XV i XVI wieku / K. Wolski // Annales Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej. — Lublin, 1955. — Vol. 7. — С. 93—174.

Ulyana Movna

MATRIMONIAL WAX DIVINATION PRACTICES OF UKRAINIAN WOMEN

A paper is the attempt to investigate matrimonial wax divination practices of Ukrainian women. It is defined, that during Holy Supper, New Year, Epiphany, Midsummer, and Saint Andrew divinations the multi-vector symbolic functions of wax actualized. Wax candle, endowed with a symbolic of light, can be considered as the projection of fire as the men beginning, which was connected with the sphere of erotic relations, as well, as it is supposed to be a ritual equivalent of human life and a strong magic guardian.

Keywords: wax, wax divination, matrimonial, divinations, Ukrainian women.

Уляна Мовна

МАТРИМОНІАЛЬНІ КЕРОМАНТИЧЕСКІЕ ПРАКТИКИ УКРАЇНОК

В статті предпринята попытка спеціального изучения матримоніальних керомантических практик українок. Установлено, що в процесі сочельних, новогонних, крещенських, купальських, андреевських дивінацій актуалізувались різновекторні символіческие функції воска. Восковая свеча, для которой іспокон веков характерна символика света, выступила проекцією огня как мужского начала, связанного в первую очередь со сферой эротических отношений, а также аналогом, ритуальним еквівалентом человеческой жизни и мощным магическим оберегом.

Ключевые слова: воск, керомантия, матримоніальний, дивінації, українки.